

Estetica lui Mihail Sebastian

1.1. Un impresionist lucid

Ca prozator și dramaturg, dar și ca publicist, Mihail Sebastian a participat direct la mișcarea literară a vremii, angajat constant în comentariul literaturii contemporane românești și universale. Interesul pentru epoca modernă a reprezentat un punct esențial al investigațiilor sale foarte aplicate, acoperind spații extinse. Vasta publicistică semnată de Sebastian permite recompunerea unei estetici nu mai puțin autentice, Eugen Lovinescu menționându-l în capitolul închinat criticii noi, alături de Tudor Vianu, Șerban Cioculescu, Pompiliu Constantinescu, Perpessicius, G. Călinescu și Vladimir Streinu. În același spirit, Șerban Cioculescu constata că vocația fundamentală a lui Sebastian era aceea de critic, ba mai mult, a văzut în el „unul dintre cei mai înzestrați critici ai generației sale“, care „știa să citească și exprima totdeauna impresii și judecăți foarte personale“¹. În acest sens, relevantă este și calitatea lui de membru al „Grupării Criticilor Literari Români“, alături de Șerban Cioculescu, Tudor Vianu, G. Călinescu, Pompiliu Constantinescu și Vladimir Streinu. În schimb, G. Călinescu a minimalizat, expeditiv și pe criterii etnice, contribuția lui Sebastian în peisajul criticii literare: „Estetica sa nu e decât aceea tipică la criticii evrei și anume: iubirea. Criticul este sau prea generic amical sau incredul și ceremonios.“²

¹ Șerban Cioculescu, „Mihail Sebastian – criticul“, *România literară*, An V, nr. 44, 26 octombrie 1972.

² G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, ediție și prefață de Al. Piru, Editura Minerva, București, 1988, p. 964.

În timpul scurtei și agitatei sale vieți, cu excepția substantivului și valorosului studiu *Correspondența lui Marcel Proust*, Sebastian nu a mai publicat un alt volum de critică literară. Cărțile despre Balzac, Shakespeare, Eliade, dar și despre romanul românesc sau despre corespondența scriitorilor săi preferați au rămas în stadiul de proiecte ambițioase. Totuși, la o parcurgere atentă a articolelor din presa vremii (începând din toamna anului 1927, când debutează în *Cuvântul*, și până în 1940, când va rămâne fără drept de semnătură, pe criterii antisemite), se poate observa că principiile și conceptele estetice care fac posibilă și orientează critica literară profesată de Sebastian sunt de natură atât explicită, declarată și sistematizată, cât mai ales implicită, imanentă. Aceasta în sensul în care afirma Gaëtan Picon, și anume că „adeziunea cea mai spontană implică și ea o estetică“. Relația de complementaritate dintre critică și estetică a fost teoretizată și de Tudor Vianu când, în bună tradiție kantiană, observa că estetica fără critică este vidă, iar critica fără estetică este oarbă. Iar mai aproape de anii noștri, de către Adrian Marino care, în plus, precizează și condițiile de existență ale oricărei estetici: „Judecata estetică, sentimentul estetic – baza oricărei critici literare – armonizează facultăți sensibile și intelectuale, într-un joc liber al imaginației, sensibilității și cunoașterii.“³

Unitatea dialectică, indisolubilă, între concept (care asigură trecerea de arbitrar) și sensibilitate, bazată astfel pe o dublă exigență cerută criticului – exactitatea conceptuală și sensibilitatea delicată – reprezintă esența esteticii lui Mihail Sebastian. Actul său critic este unul deschis, suplu, nedidactic, modern, sincronizat cu ritmul literaturii europene, opus criticii dogmatice, preocupate de standarde generale și de legi estetice inflexibile, absolut inoperabile în condițiile schimbărilor petrecute în literatura acelor ani. Prin judecățile sale, Sebastian a refuzat scientismul suficient, simplitatea formulelor, dar

³ Adrian Marino, *Introducere în critica literară*, Editura Tineretului, București, f. a., p. 276.

a depășit și estetismul, literatura fiind pentru el o expresie a umanului. Gândirea și ființa reprezintă o unitate și nu o dualitate ireductibilă. Pentru el, scrisul este un act de prezență și de participare – nu unul de inteligență discursivă.

Acest amestec de inteligență și sensibilitate este explicabil la un prim nivel, prin influențele livești ce i-au modelat de mic copil viața. Acest tip de „influențe“ trebuie înțelese mai degrabă ca afinități modelatoare, ca înrudiri spirituale, ca elemente ce provoacă, cum ar spune Béguin, „ecloziunea germenilor“, și nu ca imitație. Este vorba, pe de o parte, de influența spiritului francez echilibrat și ordonator (în acest sens, Descartes, Montaigne, Stendhal și Proust rămân „autorii săi de căpătâi de-a lungul întregii vieți, constituind poate mărturia livrescă a aspirațiilor sale de echilibru, de ordine și de împăcare într-un univers care în evoluția sa sub raportul contingenței istorice ajunsese la ceasul de impas al haosului și al disoluției“⁴), iar, pe de altă parte, de pasiunea și sensibilitatea pe care le descoperă în scrierile rușilor și în romanele englezilor și care se infiltrează adânc în spiritul său creator.

Conștient de propria-i structură sufletească, Mihail Sebastian va oferi în volumul *Cum am devenit huligan* și o explicație generalizantă, de natură identitară asupra celor două dimensiuni ale spiritului său și asupra tensiunii interioare pe care o generează:

„Conștiința iudaică închide în sine o antiteză pe care nu o va rezolva vreodată, pe care în orice caz până azi n-a rezolvat-o. Ea întrunește într-un paradox fără soluție inteligența în formele ei cele mai reci și pasiunea în formele ei cele mai despletite. Cerebral și patetic, iudaismul oscilează între luciditatea și febra lui, una exasperată de luciditatea celeilalte, una încercând să o anuleze pe cealaltă, amândouă prinse într-o luptă care nici nu le suprimă, nici nu le împacă. E un popor de critici și de vizionari. [...] Această

⁴ Cornelia Ștefănescu, *Mihail Sebastian*, Editura Tineretului, București, 1968, p. 10.

permanentă tensiune între o sensibilitate tumultuoasă și un simț critic neîndurător este rana vie a iudaismului, e nervul său tragic. [...] Întreaga lui istorie nu e poate decât o încercare desperată de a găsi linia de mijloc între pasiune și inteligență, între mistică și îndoială, între orgoliu și umilință, între solitudine și colectivitate.”⁵

Într-un articol din *Rampa*, publicat în 1 martie 1935, Mihail Sebastian abordează explicit problema spiritului critic, căruia îi asociază natura „franceză” a lucidității inerente acestui demers. Înțelegerea este pusă mai presus de judecată, critica reprezintă pentru el nu o autoritară împărțire a dreptății, ci „un act de înțelegere și definire”, ar trece dincolo de literatură și se prelungește în dimensiunea existenței reale. Nu doar literatura ar trebui să se deschidă către viață, ci și critica literară, căci unul dintre obiectivele sale esențiale este „așezarea omului în lumea ce-l înconjoară”:

„Critica este un gen prin excelență francez. Mai mult decât un gen: o funcțiune a inteligenței. Vizionarii au în cultura franceză o climă nefastă. Luciditatea primează aici asupra așa-ziselor «forțe obscure creatoare», ordinea primează asupra tumultului.

Interesat mai mult de semnificația vieții decât de «trăirea» ei – cum se zice așa patetic dincolo de Rhin – francezul se îndreaptă în mod firesc către actul critic, care nu este altceva decât un act de înțelegere și definire.

«Critică» nu înseamnă poate, în ultimă instanță, decât așezarea omului în lumea ce-l înconjoară. «Critică» fac nu numai criticii – adică scriitorii care se ocupă cu comentarea operelor de artă – ci și moraliștii și chiar romancierii.”

Dar Sebastian știe și ce nu este critica literară: *violență verbală*. Într-un articol din *Rampa*, publicat în 10 ianuarie 1935, Mihail Sebastian pleacă de la constatarea că în critica bucureșteană lumea ideilor și scara valorilor se exprimă de foarte multe ori recurgând la un vocabular de artilerie care se definește foarte

⁵ Mihail, Sebastian, *Cum am devenit huligan. Texte. Fapte. Oameni*, Editura Humanitas, București, 2007, pp. 29-31.

des prin expresii ca „a distruge“, „a suci gâtul“, „a face praf“, „a da la cap“. Acest tip de intransigență violentă, întâlnită la toate nivelele vieții, este repudiată de tânărul critic:

„În literatură, în critică și în cultură în genere, nu cunosc atitudine mai primară, mai obtuză, mai lipsită de sens decât aceasta. Nu că aş fi pentru o critică blajină, tolerantă, fără asperități sau fără exigențe, dimpotrivă. O gândire critică presupune o expresie netă și directă. E singurul fel în care ea poate deveni eficientă, poate stimula, poate fi creatoare.

Dar violența intelectuală e cu totul altceva decât violența verbală. Distincția aceasta simplă, cultura noastră de fiecare zi n-a izbutit încă s-o facă. Cu superstiția invectivei, cu obsesia cuvântului «tare», a epitetului și a injuriei, critica devine un exercițiu stupid și inutil, pe care îl rezumă, cu atâta vehemență și veselie, această vocabulă bucureșteană: «te distrug».⁶

Cornelia Ștefănescu a evidențiat *intuiția, luciditatea, sensibilitatea și exactitatea observațiilor* ca principale atribute prin care s-a făcut remarcat criticul literar Mihail Sebastian: „Când comentează scriitori români sau străini, când își notează impresiile sugerate de lectura cărților abia apărute, intuiește miezul lucrurilor fără prejudecăți, sensibil și emotiv, nelipsind cu toate acestea actul critic de luciditatea confruntărilor de valoare și de exactitatea observațiilor care le conferă durabilitatea.“⁷

Luciditatea a fost subliniată și de Șerban Cioculescu: „Calitatea principală a lui Mihail Sebastian a fost luciditatea, dublată de expresia rapidă, directă, tăioasă ca o lamă de Toledo. Criticul nu ocolea dificultățile.“⁸ Și tot Șerban Cioculescu făcea următoarele aprecieri legate de stilul criticii sale: „Scrisul lui Mihail

⁶ Mihail Sebastian, „Te distrug“, *Rampa*, 10 ianuarie 1935, reprodus în *Realitatea evreiască*, nr. 282-283, septembrie-octombrie 2007, p. III.

⁷ Cornelia Ștefănescu, *Mihail Sebastian*, Editura Tineretului, București, 1968, p. 27.

⁸ Șerban Cioculescu, „Mihail Sebastian – criticul“, *România literară*, An V, nr. 44, 26 octombrie 1972.

Sebastian nu evită stilul zis gazetăresc, stil vorbit cu fața la public, într-o vreme când critica literară se cam îmbâcsea într-un stil pe care Tudor Vianu l-a numit scriptic. Este însă totodată un stil dens, ferm, cu acel curaj al afirmației care-l relevă pe criticul de vocație. Mihail Sebastian nu umbla pe două cărări ca să-și spună opinia cu franchețe despre o carte neizbutită, chiar dacă era semnată de un scriitor ce se impusese prin opere de valoare.⁹

Nicolae Manolescu așază sub semnul oralității critica lui Sebastian: „Criticul este spontan și franc, comunicativ până la ușoara familiaritate cu cititorul [...], uzând de lungi introduceri sau paranteze. Stilul cade pe alocuri în oralitate și de aceea formulele critice sunt greu memorabile. [...] Meritul principal al cronicarului literar este justețea în judecată, venită dintr-o comprehensiune de cititor atent și cu gust cultivat.”¹⁰ Discutabil este reproșul acestuia cu privire la „aerul de amator avertizat” care ar persista în toate articolele lui Sebastian, lui Manolescu părându-i un publicist lipsit de acea puternică personalitate care să facă din el un „critic de mare importanță”.

În zilele noastre, Nicolae Bârna vede în Sebastian un veritabil „pionier” pe tărâmul criticii hermeneutice, angajate afectiv: „Unul dintre principalele merite ale lui Mihail Sebastian în critică, dincolo de fondul concret al exegezelor sale, mi se pare a fi postura lui, rară, de adevărat pionier, la noi, al unei critici simpatetice, hiperanalitice, de hermeneutică angajată afectiv (în, bineînțeles, condițiile unui exigent control intelectual și ale unei contextualizări culturale adecvate și competente), critică creatoare nu prin artificii stilistice ori prin risipă de paradoxuri căutate, ci prin pregnanța și abundența interpretării, prin capacitatea de a «consuna», productiv și plauzibil, cu articularea tainică și diafană a determinărilor auctoriale, pândită cu perspicacitate la

⁹ Șerban Cioculescu, art. cit.

¹⁰ Nicolae Manolescu, „Critica lui Mihail Sebastian”, *România literară*, An V, nr. 39, 21 septembrie 1972.

nivelul indiciilor textuale susceptibile s-o dezvăluie; o critică verboasă, consistentă, așa-zicând «totală», o critică de interpretare și identificare, de (binevenit) exces hermeneutic, o critică, într-un cuvânt care era rar practică în epocă și care de-abia în perioada postbelică avea să-și găsească, la noi, manifestarea curentă și deplină.¹¹

Cornelia Ștefănescu a evidențiat și natura specifică impresionismului care răzbate din textele sale: „Mihail Sebastian face figură de critic impresionist care discută opera în cauză fără prejudecăți, cu o înțelegere de ajuns de elastică, ceea ce l-a făcut să nu cadă în erori fundamentale de estimare. În ipostaza de cronicar literar, spre deosebire de alți scriitori care au făcut cronică literară ca amatori, el este unul dintre acei cu judecata cea mai pertinentă, nelăsând impresia complacerii în arbitrar și teribilitate paradoxală, cum se întâmplă cu Eugen Ionescu și nici nu se lasă antrenat de un subiectivism excesiv ca Anton Holban ori Ion Călugăru.”¹²

Statutul echivoc al „impresionismului” îmbrățișat de critici renumiți precum Jules Lemetre, Taine, Sainte-Beuve, Lanson, Lovinescu sau Călinescu, repudiat de multe ori, exaltat alteori, impune o clarificare a acestui „impresionism de structură obiectivă” al lui Sebastian, aflat în strânsă legătură cu sensibilitatea estetică ce constituie substanța emoțională a criticii literare și care, în cazul său, este departe de a fi un instrument de precizie pur obiectivist, sterilizat de emoții.

„Critica – considera Adrian Marino – implică, sub toate aspectele, «trăirea» operei, rezonanța sa interioară”¹³, așa-zisa subiectivitate nefiind decât un atribut esențial care individualizează sensibilitatea. La Mihail Sebastian, sensibilitatea estetică, plăcerea (intelectualizată) a lecturii, gustul, intuiția, impresia nu

¹¹ Nicolae Bârna, „Mihail Sebastian”, în *Contemporanul. Ideea Europeană*, nr. 1, 1 ianuarie 2006.

¹² Cornelia Ștefănescu, *op. cit.*, p. 39.

¹³ Adrian Marino, *op. cit.*, p. 193.